

AFRİKA'NIN EKONOMİK BÜTÜNLEŞMESİNE GİDEN YOL: AFRİKA KITASAL SERBEST TİCARET ANTLAŞMASI

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Moussa HISSEIN MOUSSA

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Doğu ve Afrika Araştırmaları Enstitüsü
musabizler@outlook.com

ORCID: 0000-0001-5729-4167

Gönderim Tarihi: 29.10.2020, Kabul Tarihi: 02.12.2020

Alıntı: MOUSSA, H. M. (2019). Afrika'nın Ekonomik Bütünleşmesine Giden Yol: Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Antlaşması, *AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 2(2),37-50.

ÖZ: Ekonomik bütünleşme, 21. yüzyılın en çok üzerinde durulan konularından biridir. Günümüzde uluslararası sistemi kontrol etmeye çalışan devletlerin büyük bir çoğunluğu gerek ekonomik gerekse sosyo-politik bütünleşmesini sağlamış olanlardır. Bu sistemde ancak bütünleşmeyi sağlayarak varlık sürdürmenin mümkün olduğunu kavrayan Afrikalı liderler, bu yönde önemli çalışmalar yürütmektedir. Afrika Birliği çatısında toplanan bu liderlerin bu yöndeki en önemli hamlelerinden biri de 2019 yılında yürürlüğe giren, bir milyardan fazla potansiyel tüketiciye hitap eden, dünyanın en büyük serbest ticaret bölgesini oluşturacak olan Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Antlaşması'dır. Afrika'yı ekonomik bütünleşmeye götüren bu antlaşma, kökü diasporaya dayanan Pan-Afrikanist düşüncenin bir başarısıdır. Ancak, bu antlaşmanın amaçlarına ulaşması için bütün tarafların kayıtsız desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmamızda, bu antlaşmayı Afrika'da ekonomik bütünleşmenin köşetaşı yapan faktörler farklı açılardan ele alınacaktır. Bu doğrultuda, antlaşmanın avantajları, yol haritası, işlevselliği ve zorlukları ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik bütünleşme, Pan-Afrikanizm, Afrika Birliği, Serbest Ticaret bölgesi.

The Way To Africa's Economic Integration: The African Continental Free Trade Treaty

ABSTRACT: Economic integration is one of the most emphasized issues of the 21st century. Today, most of the states that try to control the international system are those who have achieved both economic and socio-political integration. African leaders, realizing that it is possible to survive in this system only by ensuring integration, carry out important studies in this direction. One of the most important moves of these leaders gathered under the umbrella of the African Union in this direction is the African Continental Free Trade Agreement, which entered into force in 2019, appealing to more than a billion potential consumers, and will constitute the world's largest free trade zone. This treaty leading to economic integration in Africa is a success of Pan-Africanist thought, rooted in the diaspora. However, the indifferent support of all parties is needed for this treaty to achieve its objectives. In our study, the factors that make this treaty the cornerstone of economic integration in Africa will be discussed from different angles. In this direction, advantages, roadmap, functionality and difficulties of the agreement will be revealed.

Keywords: Economic Integration, Pan-Africanism, African Union, Free Trade Area.

Giriş

İçinde yaşadığımız dünyayı, kendimizi, parçası olduğumuz toplumları ve bizi karakterize eden kültürleri nasıl anlamamızı etkileyen çeşitli etkenleri anlatan küreselleşme, yaşantımıza büyük değişiklikler getirmiştir (Mazrui, 2003). Bu kavram, oluşum süreci ile birlikte başta toplumlar ve ülkeler arasında olmak üzere, siyasal, kültürel ve sosyal bakımdan büyük ölçüde bütünleşme sağlamıştır. Bu süreç, gelişmiş ülkelerle birlikte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri de etkilemiştir (Bakan, Kocağ, 2012).

Birçok araştırmacı için, küreselleşme Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Ronald Reagan'ın ve İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'ın 1980'li yıllarda savundukları serbest ticaret politikasına karşılık gelen bir kavramdır (Ghorra-Gobin, 2017). Küreselleşmenin önemli göstergelerinin arasından coğrafi mesafenin kısılmasını, mekânların yakınlaşmasını, dünyada İngilizcenin *lingua franca*(ortak dil) haline gelmesini sayabiliriz. Küreselleşme süreci ile birlikte, bütünleşmenin önemi de artmıştır (Mazrui, 2003, ss. 1-5).

Bütünleşme kavramı son yıllarda Afrika'da büyük ilgi çekmektedir. Afrika'da bütünleşme konusu, Afrika Birliği Örgütü'nün (AfBÖ) kuruluş sürecinde ciddi bir şekilde tartışılmış olsa da bu tartışmalar 1900 yılındaki Birinci Pan-Afrika Konferansına kadar uzanmaktadır. Bu yüzden Afrika'nın bütünleşme hareketleri, iki sürece ayrılmaktadır. Birinci süreç diasporada başlamış olup William Du Bois, Marcus Garvey, Edward Bleyden, Anténor Firmin, Haile Selassie gibi isimler tarafından yürütülmüştür. İkinci süreç ise, birinciden farklı olarak kıtada devam etmiştir. Bu süreç, birbirine iki zit blok tarafından yönlendirilmiştir.

Biri esasen 6 ülkeden oluşan, federalist ve doğrudan bir bütünleşmeyi savunan Kazablanka blokudur. Öteki ise 24 ülkeden oluşan, fonksiyonalist ve aşamalı bir bütünleşmeyi savunan Monrovia blokudur (Kra, 2017).

21. yüzyıl, Afrika tarihi için çok önemlidir. Bu yüzyılda, bütün kıtayı temsil eden AfBÖ kurulmuştur. Bu önemi açıklayan iki önemli olay daha bulunmaktadır. Birincisi; Afrika Birliği'nin 50 yıllık stratejik planını içeren "2063 Ajandası"dır. İkincisi ise; Pan-Afrikanizm düşüncesine dayanan ve Afrika'nın bölgesel bütünleşmesinin mihenk taşıını oluşturan "Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Antlaşmasıdır" (Nshimbi, 2019; Aniche, 2020, s. 2).

Bu çalışmanın birinci kısmında, Afrika'da bütünleşmenin başlangıcını teşkil eden Pan-Afrikanizm düşüncesinin doğuşu ve evrimi ele alınacaktır. Bu doğrultuda, Pan-Afrikanizm'in olgunlaşmasında önemli rol oynayan Pan-Afrika konferansının ve kongrelerinin üzerinde durulacaktır. Daha sonra, Pan-Afrikanizm düşüncesinin kucağında doğan kıtasal örgütün (AfBÖ/AfB) kuruluş süreci ve bütünleşmeye yönelik çabaları, değinilecektir. Çalışmamızın ikinci kısmında, AfB'nin 2018 yılında 44 ülkesi tarafından imzalanan (imzalanan ülke sayısı şu an 54'tür) ve 2019'un Temmuz'unda 25 ülkesinin onaylanmasıyla (bu sayı şu an 34) yürürlüğe giren Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Antlaşması'nın etkililiği ve işlevselliği, kıtaya sağlayacağı avantajlar ve karşıladığı zorluklar analiz edilecektir. Elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi ve sonuca bağlanması ise çalışmamızın üçüncü ve son kısmında olacaktır.

Afrika'da Bütünleşme Hareketleri

Bir zamanlar dünyanın en büyük imparatorluklarının ve medeniyetlerinin yer aldığı Afrika kıtası, 14. yüzyılda başlayan üçgen veya transatlantik ticaretinin ortaya çıkmasıyla birlikte dünya tiyatrosunun sahnesi olmuştur. Akabinde 19. yüzyılda başlayan kolonyalizm da Afrika'yı mağdur etmiştir. Bu iki travma, kıtaya büyük hasarlara uğratmıştır. Öyle ki, günümüze kadar izleri ve etkileri devam etmektedir (Boumama, 2016, ss. 247-264; Delibaş, 2019, ss. 2-4).

Afrika insanı, yaşadığına benzer bir durumu daha yaşamaması için bütünleşme yoluna gitmiştir. İlk olarak diasporada hak ve özürülük arayışı olarak başlayan Pan-Afrikanizm hareketi, 20. yüzyılın başında bütün Afrikalıların bütünleşmesine çağrıda bulunan bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra, kıtanın bağımsızlığa kavuşmasında yol haritası olmuştur. Pan-Afrikanizm ışığında 20. yüzyılda ilk kıtasal örgüt (AfBÖ/AfB) kurulmuştur. Bu örgüt, kıtayı siyasi ve ekonomik olarak güçlü kılabilmesi ve uluslararası sistemin dinamik bir gücü yapabilmesi için önemli adımlar atmıştır.

Erken Dönem Afrika Bütünleşme Hareketleri (1900-1945)

Pan-Afrikanizm Düşüncesinin Doğuşu ve Evrimi

Amerika ve Karayipler'de ortaya çıkan Pan-Afrikanizm, Afrika'nın ilk bütünleşme hareketi olarak tarihe geçmiştir. Köleliğin kaldırılmasıyla birlikte ve uzun bir direniş sonucunda, siyah adam da özgürlüğüne kavuşmuştur; ancak kimliksiz ve yüzyıllardır sözde ikinci sınıf insan muamelesinden kırılmış vaziyettedir. Ayrıca, kendini beyazın egemen olduğu bir dünyada bulmuştur. Dolayısıyla yeni bir mücadeleyle baş başa kalmıştır. Söz konusu mücadele, insanlığının tam özgürlük ve eşitlik içinde tanınmasıdır. Bunu sürdürebilmesi için elinde bulunan tek pusula, bir ırka (siyah ırk) ve yere (Afrika) ait olma hissidir. Nostalji ve umut taşıyan bu zihinsel pusula, uzun bir kurtuluş sürecinin inşa edilebilmesi için temel olacaktır. (Schmid, 2000, ss. 231-275; Kuryla, 2020).

Pan-Afrikanizm'in everilmesinde ve uluslararası camiada tanınmasında, Pan-Afrika Konferansı ve kongreleri önemli rol oynamıştır. Bunları sırasıyla ele alacağız.

Panafrikanizm Konferansı ve Kongreleri

23-25 Temmuz 1900 tarihleri arasında Londra'da, siyah aydınlar tarafından bir konferans düzenlenmiştir. Bu aydınlar, yaşadıkları dünyanın adil olmadığını ve bunun düzeltilmesi için sürekli ve kalıcı bir mücadeleye verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Aralarında Henry Sylvester Williams, WEB Du Bois ve Marcus Garvey gibi isimler yer almaktadır. Böylece, Pan-Afrikanizm hareketi, "Birinci Pan-Afrika Konferansı" ile başlamıştır (Bathily, 2012; Lopes, 2013; Kuryla, 2020). Birinci Pan-Afrika konferansı, Pan-Afrikanizm hareketinin başlama noktası olmasının yanı sıra, aydınların tanışmasını ve örgütsel olarak

yapılanmasını da sağlamıştır. Konferansın amacı ise, tüm siyahların dikkatini hareketin varlığına çekmektir (OIF, 2004). Böylece Londra'da, birçok kötülüğün acısını çeken siyahların dünya çapında bir araya gelmelerini, haklarını koruyan ve seslerini simgeleyen bir yapı doğmuştur (Mark, Philipia, 2018).

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Du Bois, birkaç arkadaşı ile birlikte, Afrika'nın ortasında siyahların bağımsız bir devletini kurmayı amaçlayan bir mutabakat hazırlayarak Amerikan yönetimine sunmuştur. Bu mutabakat, Ocak 1919'da *The Crisis* gazetesinde yayınlandıktan sonra birçok kişi tarafından olumlu görüş almıştır. Daha sonra, Du Bois, Amerika ve diğer Avrupa ülkelerinin ordularına katılan siyahilerin durumunu incelemek adına Paris'e giderek 19-22 Şubat 1919 tarihleri arasında Birinci Pan-Afrika Kongresini düzenlemiştir. Paris'te toplanan ilk kongrenin amacı, Versay Barış Konferansı'ndan ve altı yüz seksen bin siyahinin Avrupalı müttefiklerin zaferine sağladıkları katkıdan yararlanarak dünyadaki siyahların sesini duyurmaktır. Bu kongre, dünyanın dört bir yanındaki siyahlardan 57 delegeyi bir araya gelmelerini sağlamıştır (Ouedraogo, 2017).

İkinci Pan-Afrika Kongresi, 28-29 Ağustos tarihleri arasında Londra'da, 31 Ağustos-3 Eylül arasında Brüksel'de ve 4-5 Eylül 1921 tarihleri arasında Paris'te art arda düzenlenmiştir. 113 kişinin katılımını gören bu kongre, ırkların mutlak eşitliği üzerinde durmuştur. Önceki kongrede ve konferansta yayınlanan bildiriye ve maddelere ek olarak, "adil ve sahipleri tarafından yönlendirilen bir sistem" kurulmasını öngören birkaç maddelik mutabakat yayımlanmıştır (Padmore, 1960; Wade, 2005; Kuryla, 2020).

Üçüncü Pan-Afrika Kongresi, Kasım-Aralık 1923'te Londra ve Lizbon'da düzenlenmiştir. Bu kongre, 8 maddelik bir mutabakatla sonuçlanmıştır. Bu maddeler, önceki kongrelerde alınan kararların çoğunu güçlendirmeye yöneliktir. Kongre, Afrika'daki sömürgeciliği daha da şiddetle kınamıştır. Ayrıca, daha önceki kongrelerde değinilmeyen Güney Afrika'daki yaşanan aşırı ırkçılığı ve ayrımcılığı (Apartheid) şiddetle kınamıştır (Lara, 2015; Wade, 2005: 47). Pan-Afrikanizm tarihinde üçüncü kongre önemli bir yere sahiptir. Zira burada ilk defa Afrikalılar, kolonyal sistemi eleştirmeye başlamış ve kendilerini yönetecek hükümetleri kurma isteğini dile getirmiştir (Dalar, 2013).

Dördüncü Pan-Afrikanist Kongresi Ağustos 1927'de New York'ta düzenlenmiştir. 13 ülkeyi temsil eden 208 delegeyi bir araya getiren bu kongreye, 5000 dinleyici katılımıyla o tarihe kadar toplanan en büyük olmuştur. Bu kongre esasen bir öncekinin sonuçlarını takip etmek amacıyla yapılmıştır. Aynı zamanda, bu kongre Pan-Afrikanizm ve komünizm arasındaki ilişkiye da odaklanmıştır (Adi, Sherwood, 2013).

II. Dünya Savaşından AfBÖ'nün kuruluşuna: Afrika'nın Kıtasal Bütünleşme Çabaları

Bu dönem, üç nedenden dolayı Afrika Bütünleşme hareketinin gelişiminin dönüm noktasını oluşturmaktadır. Birincisi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ile birlikte, dünyanın dört bir yanındaki Pan-Afrikanistler, Batılı güçlerin görece kırılmasını ve beyazın ırksal birliğinin gerçek olmadığını ve kurduğu kolonyal sistemin çatlak noktalarını farkına varmışlardır. İkincisi, Pan-Afrikanizm'i yönlendiren liderlerinin entelektüel olgunluğa ulaşmış olmasıdır. Üçüncü neden ise giderek zayıflayan sömürgeci güçlerin koloniler üzerinde tam kontrolü kaybetmesi ve karşılığında yeni güçlerin çıkması, kıtada ve diasporadaki Afrikalıların mücadele alanlarını iyileştirmiştir (Boumana, 2016, ss. 140-159).

Beşinci Pan-Afrikanizm Kongresi

13-21 Ekim 1945 tarihleri arasında Manchester'da düzenlenen Beşinci Pan-Afrikanist Kongresi, dikkate değer bir kongredir. Zira, Nkrumah, Jomo Kenyatta ve Hastings Banda gibi daha sonra ülkelerini bağımsızlığa götürecektir kişilerin katılımı ile olmuştur. WEB Du Bois, Afrika kıtası dışındaki bu son kongrenin düzenlenmesinde öncül rol oynamış ve daha sonra Pan-Afrikanizm'in büyük figürü olacak Nkrumah'in üzerinde büyük etkisi olmuştur (WCML, 2013; Geldich, 2020, s. 33).

Bu kongre, yeni nesil liderlerin ortaya çıkmasına olanak sunarak hareketin ciddi bir şekilde siyasallaşmasına ve etkinleşmesine neden olmuştur. Daha sonra Pan-Afrikanizm'in yeni sembolü olan Nkrumah, harekete yeni bir boyut kazandırmıştır. Onun için bu mücadele sadece elitlerin değil, bütün Afrikalı halkındır. (Hadjor, 2013).

Afrika Birliği Örgütü'nün Kuruluşu

20. yüzyılın son yarısında bağımsızlığını kazamaya başlayan Afrika ülkelerinin bütünleşmesi, hiç kolay olmamıştır. Afrika ülkelerin ulusal ajandalarından çıkıp kıtasal ajandaya odaklanması uzun zaman almış-

tır. Bunun nedenleri ise sömürgeciliğin mirası olan görüş tartışması, kültür ayrışması ve egemenlik tutkusudur. Her ne kadar zor olsa da kıtasal düzeyde birleşmek, Adis Ababa'da AfBÖ'nün kurulmasıyla mümkün olmuştur (Borella, 2018). Ancak, Adis Abada konferansından önce, kıtasal düzeyde bütünleşme konusunu canlandıran iki görüş mevcuttur. Bunlar: Monrovia bloku ve Kazablanka Blokudur.

Esas olarak Nkrumah'ın ideolojileri tarafından yönlendirilen Kazablanka Bloku, yeni bağımsız Afrika devletlerinin acil ve dolaysız bir şekilde siyasi birliğini savunmaktadır. Böylece Afrika devletlerinden oluşan üst, federal ve uluslararası sistemin dinamik bir gücünü teşkil eden bir devletin kurulması mümkün olacaktır. Monrovia bloku ise Afrika'nın birleşmesi konusunda daha muhafazakâr, rasyonel, tedrici ve temkinli bir yaklaşım çağrısında bulunmuştur (Patrick, 2019; Leshoele, 2020, ss. 2-3).

Afrika'da bütünleşme konusundaki yaklaşım tartışması, 1963 yılında Adis Ababa'da bir uzlaşma sonucunda kurulan Afrika Birliği Örgütü ile son bulmuştur. 2002 yılında adının "Afrika Birliği" olarak değiştirilen bu örgütün kurulması, Afrika'nın ekonomik ve politik bütünleşmesine doğru büyük ve anlamsal bir adım olmuştur (Boukari-Yabara, 2019).

Afrika Birliği Örgütü'nün Yapısal Reformu: Afrika Birliği'nin Doğuşu

Afrika Birliği Örgütü, misyonlarını etkinleştirebilmek ve yeni misyonlar edinmek için Eylül 2002'de bir reform yaparak "Afrika Birliği"ne (AfB) dönüşmüştür. AfB, Afrika ülkelerinin potansiyellerini teşvik etmek; ekonomik, sosyal ve siyasal olarak kalkındırmak için daha etkin bir iş birliğine ve sağlam bütünleşmeye odaklanmaktadır. AfB, "kendi vatandaşları tarafından yönetilen, dünya sahnesinde dinamik ve etkin bir güç olmaya iddia eden, entegre, müreffeh ve barışçı bir Afrika" vizyonuyla hareket etmektedir (Guide de l'UA, 2020). AfB'nin 2013 yılında yayınladığı "2063 Ajandası"nın (birliğin ilerleyen 50 yıl vizyonunu taşıyan plan) ana projelerinden biri, kıtanın ekonomik topluluğunu kurmaktır. Bunun için önce kıtayı birleştiren ortak bir pazar kurulacaktır. Aşamalı olarak yürütülen bu proje 2019 yılında AKSTA'nın yürürlüğe girmesi ile son aşamasına gelmiştir.

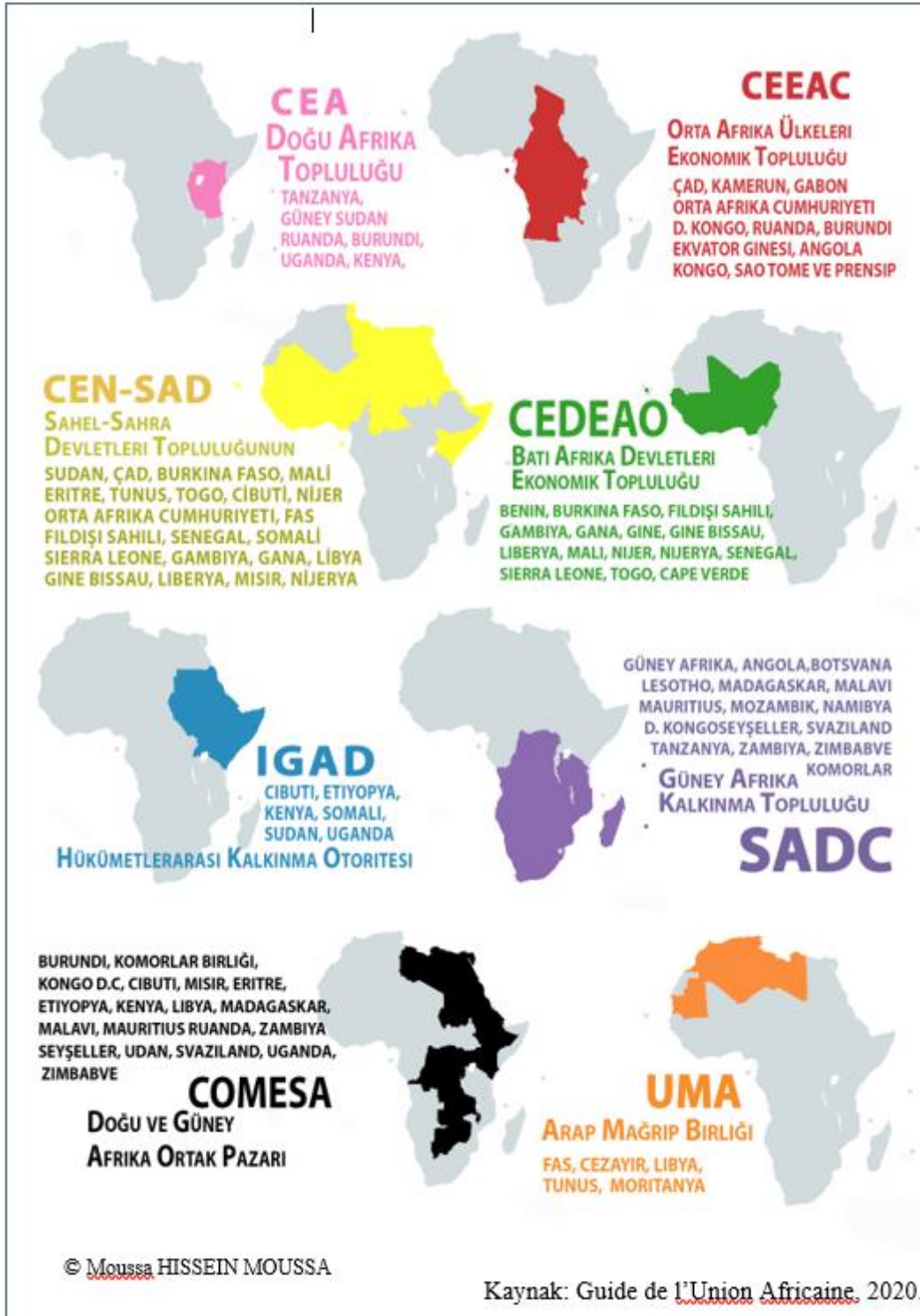
Afrika'yı Ekonomik Bütünleşmeye Götüren Antlaşma: Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Antlaşması (AKSTA)

Afrika'da ekonomik bütünleşme hareketleri, Afrika Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran 1991 Abuja Antlaşması'nın imzalanmasıyla başlamıştır. AET, AfBÖ'nün ayrılmaz bir parçası olarak oluşturulmuş olup Afrika ekonomilerini bütünleştirmeyi amaçlamaktadır. Her şeyden önce, Abuja Antlaşması'nın ekonomik bütünleşmenin bir zemini olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Bu antlaşmada genel olarak ekonomik topluluğun unsurları olarak kabul edilen gümrük birliği, serbest ticaret bölgesi ve vergi politikaları gibi unsurlar bulunmaktadır. Antlaşma, sadece AfBÖ'nün beş bölgesine karşılık gelen beş Bölgesel Ekonomik Topluluğu'n (BET) (Figür 1) oluşturulmasını öngörse de günümüzde AfB tarafından tanınan sekiz BET bulunmaktadır (Aniche, 2020). Bu süreç, Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1.

Afrika'nın Ekonomik Bütünleşmesinin Yol Haritası

AŞAMA	YIL	YAPILACAKLAR
1. Aşama	1999	Bölgesel Ekonomik Toplulukları güçlendirmek ve olmayan bölgelerde kurmak
2. Aşama	2007	BET'lerin Konsolidasyonunu sağlamak, içlerinde bulunan tüm engelleri ortadan kaldırmak ve birbirlerinin arasındaki konsolidasyonu sağlamak
3. Aşama	2017	Bütün Bölgesel Ekonomik Topluluklarda serbest ticaret bölgesini ve gümrük birliğini oluşturmak
4. Aşama	2019	Bütün Bölgesel Ekonomik Topluluklarının tarife sistemlerini koordine etmek ve ortak gümrük tarifelerini oluşturmak.
5. Aşama	2023	Afrika ortak pazarını oluşturmak.
6. Aşama	2028	Parasal birlik ve Pan-Afrika Parlamentosu da dahil olmak üzere Afrika Ekonomik Topluluğunu oluşturmak

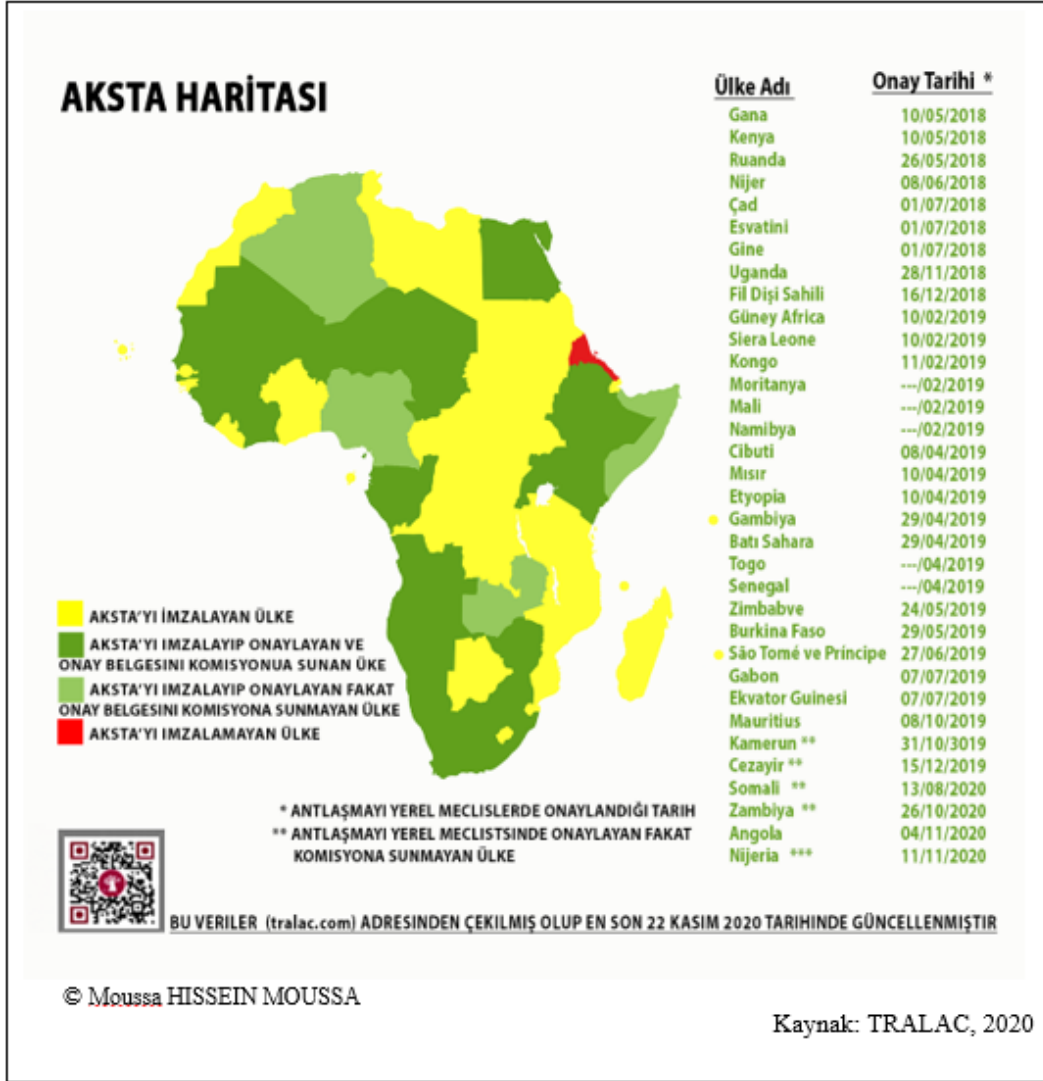

Şekil 1. Bölgesel Ekonomik Toplulukların (BET) Haritası

Afrika Birliği'nin ekonomik bütünleşmeye yönelik nice yıllar süren mücadelesi (tablo 1), AKSTA'nın imzalanmasıyla amacına yaklaşmıştır. Söz konusu antlaşma, 30 Mayıs 2019'da yürürlüğe girmiş ve 7 Temmuz 2019'da operasyonel aşamasına geçilmiştir. Ancak antlaşmanın tüm mekanizmalarıyla uygulanması 1 Ocak 2021 tarihinde olacağı beklenmektedir (Figür 2 ve 3'e bakınız) (TRALAC, 2020). Antlaşmanın amacı, kıtada dolaşan ürünlerin %90'ının tarifelerini düşürmek; mal, hizmet ve insanların serbestçe dolaşabilecekleri bir bölge yaratmak ve AET'ye zemin hazırlamaktır (Jeune Afrique, 2019). Bu anlaşma, Afrika Birliği'nin bütün ülkelerini ve BET'lerini tek bir çatı altında birleştirecektir. Böylece,

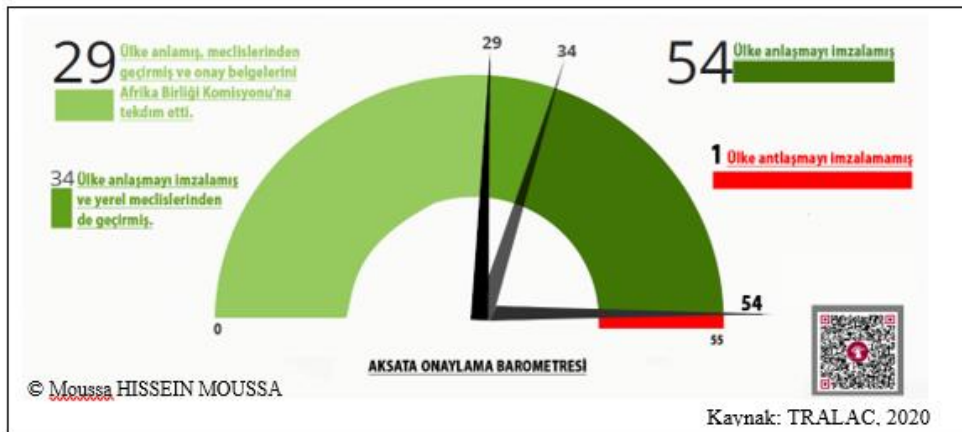

GSYH'si yaklaşık 2,5 trilyon dolar (BAD, 2019) ve 1,35 milyar tüketici ile (Country Meters, 2020) dünyanın en büyük serbest ticaret bölgesi olacaktır (Union Africaine, 2019).

Şekil 2. AKSTA'nın Haritası

Günümüzde, AKSTA Afrika Birliğine üye 55 devletin 54'ü tarafından imzalanmıştır. Antlaşmayı yerel meclislerinde onaylayan ülke sayısı 34'tür. Ancak 5 ülkenin onay belgelerini birlik komisyonuna takdim etmediği için onaylayan ülkelerin sayısı resmi olarak 29'dur (Figür 3'e bakınız).

Şekil 3. AKSTA'nın Onaylama Barometresi

AKSTA, kıta için büyük vaatler taşımasıyla birlikte, kıtada uzun yıllar süren parçalanma sorunlarına da çözüm olacaktır. Hâlihazırda gümrük tarifесinin üzerinde %5 düşüş gerçekleşse de hassas sektörler için bu tarife yüksek kalmaya devam etmektedir (WBG, 2020). Bu sorunun hâlihazırda izlenen politika neticesinde çözülmesi beklenmektedir. Bununla birlikte kıtanın ekonomik ve ticari sıkıntıları da çözüme kavuşacaktır (tablo 1).

Serbest ticaret bölgesi, bir kıtanın hızlı bir şekilde gelişmesine ve büyük başarılar yakalamasına yardımcı olur; ülkelerin tekel sahibi oldukları mal ve hizmetleri üretmelerine ve uzmanlaşmalarına olanak tanır; üretkenliği ve büyümeyi artırır, bilgi ve teknolojinin yayılmasını sağlayarak yeni ürünlerin tasarımını kolaylaştırır ve yapısal dönüşümü teşvik eder (IMF, 2016). Afrika'da geniş bir serbest ticaret bölgesini oluşturmak, Afrika'nın ekonomik dönüşümünü sağlamak ve potansiyelini değerlendirmek demektir. Bununla birlikte bölge içi ticaretin artması ve daha fazla yabancı yatırımcıların doğrudan gelmesi gibi iki etkinin ortaya çıkacaktır (Adnane, 2018).

Afrika'da kitasal serbest ticaret bölgesinin oluşturulması, Afrika'nın ekonomik bütünleşmesine giden süreçte önemli bir adım olmuştur. 1994'te yürürlüğe giren ve BET'leri (figür 1) kuran Abuja Antlaşması, bütünleşme sürecini başlatmıştır. BET'lerin oluşturulması ve etkinleşmesi sürecin önemli bir adımı olmuştur. Abuja antlaşmasından bu yana gerek kitasal ve bölgesel gerekse ulusal düzeyde bütünleşmeye yönelik önemli gelişmeler kaydedilmiştir (BAD, 2019). AKSA, kıta düzeyinde ortak bir pazar oluşturulmasıyla birlikte, ülkelerin ekonomisine de ciddi bir şekilde etki edecektir (Ares vd, 2016).

Tablo 2.

Bölgesel Ekonomik Toplulukların Durumu

BET	Serbest Ticaret Bölgesi	Gümrük Birliği	Ortak Pazar	Serbest Dolaşım	Parasal birlik
CEA	✓	✓	✓	3/5	X
COMESA	✓	X	X	1	X
CEDEAO	✓	✓	X	✓	X
SADC	✓	X	X	14/15	X
CEEAC	✓	✓	Müzakere sürecinde	6/11	✓
CEN-CAD	X	X	X	Hiçbiri	X
IGAD	X	X	X	X	X
UMA	X	X	X	3/5	X

Kaynak: Afrika Ekonomik Komisyonu (2020)

Afrika'da serbest ticaret bölgesinin oluşturulmasında BET'ler önemli rol oynamaktadır. Hali hazırda büyük ilerleme kaydeden BET'lerin (tablo 2.) rolü, 2016 yılının Mayıs ayında Afrika Birliği'nin ticaret bakanları tarafından kabul edilen uygulama kılavuzu ilkelerine göre belirlenmiştir. BET'lerin önemini iki alt başlık altında ele almak mümkündür (BAD, 2017).

AKSTA'nın Altyapısı Olarak Abuja Antlaşmasından doğan BET'ler

1994 Abuja Antlaşmasına göre AKSTA, BET'lerin oluşturduğu serbest ticaret bölgelerinden ve bütünleşme programlarından esinlenerek oluşturulacaktır. Bu girişimin amacı, 2017 yılında kıta düzeyinde bir ortak pazar kurmaktır. AfB2017 yılı zirve toplantısında, bu girişimin tablo 1'te belirlenen aşamalara göre olacağına kararlaştırmıştır (UA, BAD, CEA, 2018; Will Agri, 2018).

AKSTA, BET'lerde uygulanan serbest ticaret politikasından ve bütünleşme programlarından istifade edeceği için sıfırdan bir bölge oluşturulmayacağı anlamına gelmektedir. Ancak bölgesel çapta oluşturulan bölgeleri birbirlerine uyumlu hale getirecek ve kitasal düzeye çekecektir. Belirlenen plan tam anlamıyla uygulandığında, bölgesel serbest ticaret alanları daha geniş ve liberalleştirilmiş bir alanla değiştirilecektir.

AKSTA için belirlenen gümrük vergisi indirimi ve serbestleştirme politikaları uzun vadede tam anlamıyla tamamlandığında, BET'lerin serbest ticaret alanları giderek ortadan kaybolacaktır. BET'lerin hâlihazırda

oluşturdukları bölgelerinin hızla değiştirilmemesi gerektiğinin altına çizik atmak gerekir. Zira bölgelerde izlenen politika, heterojendir. Bu yüzden bir geçiş süreci gereklidir (Commission de l'UA, 2018).

Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Antlaşması'nın Etkililiği

Afrika Ekonomik Topluluğu'nu kuran Abuja Antlaşması'nın ilerleme durumuna baktığımızda, pozitif etki yarattığını görebiliriz. Bu ilerlemelerin zirve noktası, yakın tarihte imzalanan AKSTA'dır. Mimarisi iki aşamadan oluşan AKSTA (tablo 3), AfB'nin 2063 Ajandası'nda yer alan ana projelerden biridir.

Tablo 3.

AKSTA'nın Mimarisi.

AŞAMA	PROTOKOL	AYRINTILARI
1. aşama	Mallar ticareti	<ul style="list-style-type: none"> Gümrük vergilerinin kaldırılması ve ithalatın kısıtlanması; Ticaretin ve transitlerin kolaylaştırılması; Ticari çözümler, yeni şirketlere koruma ve genel istisnalar yaratılması; Ürün standartları konusunda iş birliğine gidilmesi; teknik yardım, kapasite geliştirme ve tarife dışı engellerin kaldırılması; Gümrük yetkilileriyle iş birliği sağlanması.
	Hizmetler	<ul style="list-style-type: none"> Standartların ve kuralların şeffaflığı; Hizmet sunanların standartlarının ve lisanslarının karşılıklı tanınması; Hizmet sektörlerinin kademeli olarak serbestleşmesi; Dışarıdan serbest bölgeye sunulan hizmetlerin yerel hizmetlerden daha avantajlı muamele görmemesi. Genel istisnalar ve güvenlik istisnaları için hüküm belirlenmesi.
	Uyuşmazlıkların giderilmesi	<ul style="list-style-type: none"> Belirlenme sürecinde.
2. aşama	Müzakereler	<ul style="list-style-type: none"> Fikri Mülkiyet Hakları Afrika içi yatırımlar Rekabet politikası

(Kaynak: Union Africaine, 2018)

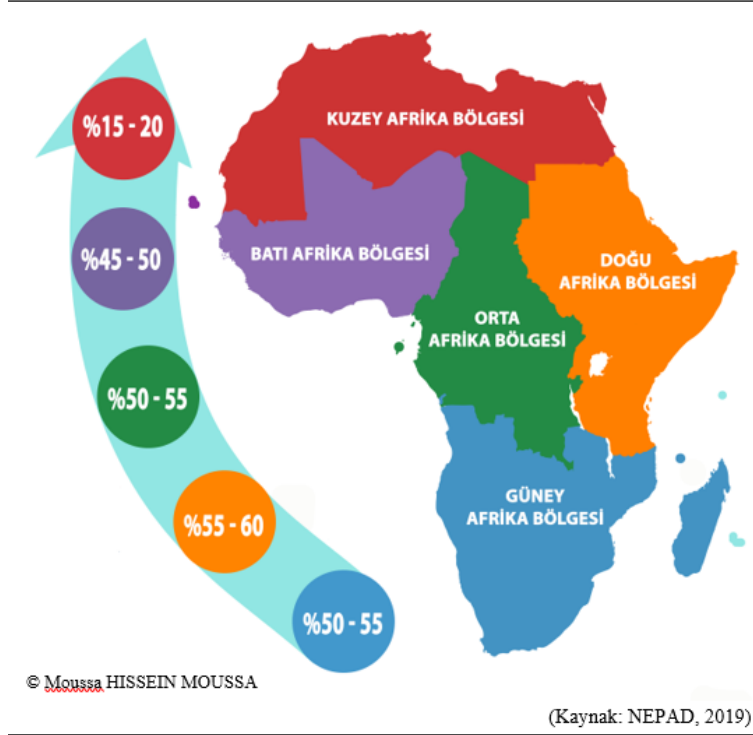
AKSTA'nın Afrika içi ticareti %15'e kadar arttırması beklenmektedir. Bununla birlikte AKSTA, kıtanın bütün bölgelerinde serbest ticaret bölgesi kurmak ve bu serbest ticaret bölgelerini daha sonra kıta düzeyinde birleştirmek amacındadır (CEA, UA ve BAD, 2017).

African Capacity Building Foundation (2020)'a göre, AKSTA'nın gerek ticaret gerek insanların serbest dolaşması gerekse ekonomilerin üzerindeki etkililiğini birkaç gözlemlerle ölçmek mümkündür. Birinci gözlem ticaret üzerinde olacaktır. Afrika'dan yapılan ihracatların %80'i kıta sınırını aşarken, sadece %12'si kıta içinde yapılmaktadır. Bu veriler kıtasal olarak büyük değişiklikler göstermese de bölgesel düzeyde ilerlemeler kaydedilmiştir. COMESA üyesi Kenya ve CEDEAO üyesi Nijerya gibi ülkeler, daha önce ürünlerinin çoğunu kıta dışına gönderirken şimdi oldukları bölgelere odaklanmaya başlamıştır. İkinci gözlemlerde, ekonomik bütünleşmenin önemli taşları olan "ortak pazar", "serbest ticaret bölgesi", "gümrük birliği", "insanların serbest dolaşımı", "ekonomik topluluk" ve "para birliği" unsurlarının hepsi kıtada görülmektedir. Bunlar: CEEAC parasal birliğini başarıyla tamamlamıştır; CAE ortak pazar oluşturmuştur, CEDEAO gümrük birliğini ve serbest dolaşım bölgesini oluşturmuştur; COMESA serbest ticaret bölgesini oluşturmuştur, SADC kıtanın en entegre bölgesi olmuştur.

AKSTA'nın mallar üzerindeki gümrük vergisini ve kotaları kaldırma yönündeki politikasının çoğu uzman tarafından olumlu bir şekilde ilerlediği söylenmektedir. Bu uzmanlar, AKSTA'nın beklentinin ötesine geçtiğine, liberalleşmenin geleneksel formüllerinden daha iddialı bir yaklaşım olduğuna ve yüksek performanslı bir serbest ticaret bölgesini oluşturabileceğine inanmaktadır (Vigie Afrique, 2019).

AKSTA'nın kıta içi ticaretin üzerindeki etkisini daha iyi görebilmek için alt bölgesel bir analiz yapmak gerekir. Afrika'nın Kalkınması için Yeni Ortaklık (NEPAD) (2020)'e göre, 2063'e kadar bölgesel iç ticaret Figür 4'teki gibi olacaktır.

Figür 4. AKSTA'nın kıta içi Bölgesel Ticaret'in Üzerindeki Etkisi

Geçmiş yıllarda kıtada yaşanan sosyo-politik deneyimlere bakarsak, "Afrika sorunlarına Afrikalı çözümler" mantığından şüphe duyulduğu apaçıktır. *Crisis Grup*'un 2018'de yayımladığı raporuna göre, AfB'nin 2014'ten bu yana, birliğe duyulan güvensizlik ve şüphenin neredeyse tamamı ortadan kalkmıştır. Bunu mümkün kılan şey ise; Madagaskar'da seçim öncesinde yaşanan gerginliklerin sakinleştirilmesinde (Jeune Afrique, 2019), Komor Adaları'ndaki anayasa değişikliğine ilişkin sorunların giderilmesinde (UA, 2020), Orta Afrika Cumhuriyeti sorununun ana aktörlerinin masaya oturtulup barışçıl çözüm yoluna gitmelerinin sağlanmasında (Africa news, 2019; Crisis Grup, 2019) ve Gambiya'da Yaya Djameh'in seçim sonuçları kabullenmemesi durumunda olası bir krizin ortadan kaldırılmasında (CESA, 2017) AfB'nin oynadığı rollerdir. Bu durum, birliğin ve organlarının yeniden güvenilir olduğunu kanıtlamıştır. AfB üyeleri, AKSTA'yı ekonomik ve ticari sorunlarının en ideal çözümü olarak görmektedir (Sjögren, 2015; Malley, 2019).

AKSTA'nın Olanak ve Avantajları

Her şeyden önce, AKSTA'nın sadece ekonomik bütünleşmeye yönelik bir antlaşma olmadığını altını çizilmesi gerekir. Bu antlaşma aynı zamanda insanların, malların, hizmetlerin, işgücünün, bilginin serbest dolaşımını sağlayan; Afrika içi turizmi, Afrika'nın kültürünü ve toplumsal değerlerini, Afrika ülkelerinin birbirlerine yardım etmesini teşvik eden;

CGECI (2020)'e göre, Toplam GSYİH'si 2,5 trilyon doların üzerinde olan 55 Afrika ülkesini bir araya getirmeyi hedef alan AKSTA, kıtayı dünyanın en büyük serbest ticaret alanı yapma yolundadır. Bu antlaşmanın Afrika içi ticareti yaklaşık %16 oranında artıracığı hedeflenmektedir. Bununla birlikte yılda Afrika içi ticaretini %15-25 oranında (35 milyar dolar olacak şekilde) yükselteceği, ithalatı 10 milyar dolar kadar azaltacağı, tarımsal ihracatı %7 ve sanayi ihracatı %5 oranında canlandıracağı beklenmektedir.

AKSTA'ya kıta dışından bir perspektifle bakıldığında, sadece ekonomik boyutlu olmadığı, siyasi, idari ve hukuki, sosyal ve kültürel boyutları da olduğu anlaşılabilir. Antlaşma içerisinde yer alan asimetrikler rağmen, bazı ülkelerin ekonomik sağlığı, kıtasal ekonomi için değer taşımaktadır. Nijerya, Cezayir, Mısır, Güney Afrika, Sudan ve Angola gibi kıtanın toplam GSYİH'sinin yarısından fazlasını teşkil eden ülkelerin ekonomisi, kıtanın kalkınmasında ana etken konumundadır. Gelişmekte olan ülkeler arasında sayılan Güney Afrika ve yaklaşık 200 milyon nüfusa sahip Nijerya, alt bölgesel ekonomileri yukarıya çekebilecek kadar yüksek dinamığe sahiptir. Afrika İthalat-İhracat Bankası "*Afreximbank*"ın yayınladığı

rakamlara göre, Nijeryalı şirketlerin %69'u, AKSTA ile birlikte iş koşullarının iyileştirileceğine, yerel işletmelerin teşvik edileceğine ve girişimciliğinin büyüyeceğine inanmaktadır. Buna ek olarak ticarete sınırların kalkması ile birlikte doğan rekabet ortamında ürünler daha kaliteli hale gelecektir (Mballa, 2019: 7-9).

BET'ler, AKSTA'nın bölgesel idari zemini konumunda olup Afrika'nın ekonomik bütünleşmesi için elverişli bir faktör niteliğindedir ve ekonomik bütünleşmenin idari altyapısını oluşturmaktadır. Bununla birlikte, çalışma yöntemleri ve liberalleşme politikaları da ön tecrübe olarak değerlendirilecektir. (Signé, Ven, 2019). BET'ler AKSTA için büyük bir fırsattır.

Afrika'nın, ekonomik bütünleşmeye yönelik çabalarını takdir eden ekonomist ve AKSTA uzmanı Dr. Koné Salif, AKSTA'da çeşitli avantajlar görmektedir. Onun için bu anlaşma, Afrika ülkelerine bir "tamamlayıcılık ilkesi" sunacaktır. Salif'e göre, hizmetlerin ve insanların serbest dolaşımı yoluyla ülkeler girişimcilik yolunu keşfetme imkânı bulacaktır. Anlaşmanın sağlayacağı mekanizma yoluyla sınırların kaldırılması, daha az gelişmiş ülkelerin sanayileşme ve üretme konusundaki noksanlarını fark etmeleri ve bunu doldurmalarına imkân sağlanacaktır. Bu durum kıtada bir "dayanışma" ruhu doğuracaktır. AKSTA'nın sağlayacağı bir diğer avantaj ise "tazminat sistemi" dir. Bu sistem az gelişmiş ülkelerin serbest ticaret bölgesi içinde gelişmelerini kolay kılacaktır. Dr. Salif, AKSTA'nın "kurumsal ve hukuki" yapılanmasının Afrika'nın ekonomik bütünleşmesi için büyük bir avantaj oluşturduğunu da düşünmektedir (7 Info, 2017).

Ekonomist Dr. Séraphin Prao, kıtada bir serbest ticaret bölgesinin oluşturulmasının, Afrika ülkelerinin ticaretlerini artırma arzularından doğduğunu düşünmektedir. Ona göre; AKSTA ile birlikte Afrika ülkelerinin Güney-Güney iş birlikleri gelişecektir. Prao, bu sürecin sonunda Afrika ürünlerinin daha rekabetçi hale geleceğini ileri sürmüştür. Onun için AKSTA, AfB'nin 2063 Ajandasında da yer alan ve ekonomik bütünleşmesinin son aşaması olan "parasal birliğin" oluşturulması için büyük kolaylıklar sağlayacaktır (FRI, 2019).

AKSTA'nın Aşması Gereken Zorluklar

Afrika Kalkınma Bankası (AFDB), Afrika'nın serbest ticaret bölgesini oluşturabilmesi için aşması gereken zorlukların başında, ülkelerin "ekonomilerini çeşitlendirmek" ve derin bir "yapısal reform" olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda, sanayileşmenin ve altyapının sağlanması elzemdir. Nijerya, Güney Afrika, Etiyopya ve Mağrip ülkeleri gibi birkaç ülke bu konularda biraz ilerleme kaydetmiş olsalar da Orta Afrika Bölgesi gibi neredeyse her şeyin ithal edildiği bölgelerde büyük bir noksan olması, kıta için büyük bir engel oluşturmaktadır (Batongue, 2020).

CEEAC Kalkınma Bankası'nın genel müdürü Acinet George'un 2019'da verdiği bir örnekle açıklayalım. Çad'ın Çin'den yaptığı ithalatlar iki aşamadan geçmektedir. Bunlar: Çin-Kamerun (8703 km) aşaması ve Kamerun-Çad (1587 km) aşamasıdır. İkinci aşamadaki mesafenin birincidekinden daha kısa olmasına rağmen harcanan vakit birinci aşamadakinden 3 kat daha uzundur. Aynı şekilde maliyette de ikinci aşamadaki maliyet birinciden iki kat daha yüksektir (Le Monde, 2019). Bunun nedeni, Kamerun ve Çad arasındaki yolların kötü olması, yolda kontrollerin (gümrük vergi vs.) fazla olması ve ulaştırma araçlarının noksan olmasıdır. Bu durum, AKSTA'nın başarıya ulaşmasında altyapının ne kadar önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

Bir diğer örnek ise, Çad'daki petrol rafine şirketlerinden çıkan atıkların Nijerya'daki ayakkabı yapan şirketlere satılıp atıkların ayakkabıya dönüştürüldükten sonra yine Çad'a geri gönderilmesi, kıtadaki sanayileşmenin noksanını ortaya koymaktadır.

AKSTA'yı tek başına fonksiyonel hale getirmek yeterli olmamakla birlikte, taraf devletlerin, anlaşmadan en iyi şekilde yararlanmalarını ve anlaşmanın mantığını kendi iç düzenlerine uyumlaştırmaları gerekmektedir (CEA, DTI, CUA, 2020).

AKSTA'da yer alan iç ve dış tutarsızlıkların netleştirilmesi de göz önünde bulundurması gereken bir husustur. Tarım, hayvancılık, imalat ve sanayi olmak üzere ekonomik kalkınmanın temel değerini oluşturan sektörlerle ilişkin açık ve net kurallar belirlenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, Afrika ülkeleri, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve benzeri kuruluşlarla bağlayıcı anlaşmalarda bulunup kıtanın bu konulara yönelik politikasından sapmamaları gerekmektedir. Zira bu durum, ülkeler için kıtanın ana gündemini uygulamaları konusunda saplantı oluşturmaktadır (Signé, Ven, 2019).

Bilindiği üzere Afrika'da farklı nedenlerden kaynaklanan gıda ve güvenlik krizleri yaşanmaktadır. Bu krizler, ekonomik bütünleşmeyi ciddi bir şekilde yavaşlatabilir. Nitekim, bazı ülkelerdeki iç çatışmalar, siyasi istikrarsızlık, terörizm ve organize suçlar alt bölgelerdeki bütünleşme sürecinin önünde engel teşkil etmektedir. Bu durumda yalnız ulusal ve bölgesel çözümlere değil, kıtasal çözümlere de ihtiyaç duyulmaktadır (Mekongo, 2019).

Afrikalı liderlerin kıta politikasına yönelik motivasyonlarının yanı sıra, kendi ülkelerindeki şirketlerin koşullarını iyileştirmesi ve desteklemesi de önemlidir. Nitekim, yerel şirketler ve firmalar gerek üretim gerek işgücü ve gerekse ürün kalitesi açısından gelişmemiştir. Bu durumda olan ülkelerin ortak pazara açılmaları yerel üretimlerinin ölümü ile eş anlamlı olacaktır (Rodier, 2017).

Afrika'nın ekonomik bütünleşmesinin AKSTA ile doğru yolda olduğunu söylesek de AfB'nin finansal olarak bağımlı olması bu gidişatı zorlayacaktır. Günümüzde, AfB'nin toplam bütçesinin %60'ının dış partnerlerden gelmesi, halledilmesi gereken bir husustur (Faki, 2019). Bununla birlikte, üye devletlerin katkı payları arasında dengesizlik de birliğin içinde bazı ülkeleri daha avantajlı duruma getirmektedir (Jeune Afrique, 2017). Oysa birlikte eşitlik ilkesi esastır.

Sonuç ve Değerlendirme

14. ile 19 yüzyıl arasında transatlantik ticaretini, 19 ile 20. yüzyıl arasında kolonyalizmi ve 20. ile 21. yüzyıl arasında iç savaşlarını yaşayan Afrika, günümüzde gerek ekonomik gerek politik gerekse sosyal bütünleşme yönünde çok önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Bütünleşme yönündeki girişimlerin yavaş olmasına rağmen başarılı bir şekilde ilerlediğini ancak geriye dönüp baktığımızda fark edebiliriz. 2000'lerde Çad ve Sudan arasında ciddi sorunlar yaşanırken, geçen günlerde Sudan'da yaşanan siyasi krizin çözüme kavuşmasında Çad'ın önemli rol oynaması, yıllarca savaşan Etiyopya ile Eritre'nin bugünlerde en iyi ikili ilişki kuran ülkeler olması, nice yıllar düşmanlık besleyen Kongo ile Ruanda'nın bugünlerde ticari sınır tanımaksızın ortak bir pazarda buluşması, kıtadaki gelişmelerin örneği olarak gösterilebilir. Özellikle ekonomik bütünleşme yönüne baktığımızda da kaydedilen önemli ilerlemeleri görebiliriz. Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu'nun oluşturduğu serbest dolaşım bölgesi ve gümrük birliği; Doğu Afrika Ülkeleri'nin oluşturduğu ortak pazarı, serbest dolaşım bölgesi ve Orta Afrika Ülkelerinin parasal birliği ve serbest dolaşım bölgesi başarıların arasında sayılabilir. 2019 yılında resmen yürürlüğe giren Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Antlaşması, Afrika'da ekonomik bütünleşmeden bahsetmemizi mümkün kılmıştır. Büyük vaatler taşıyan bu antlaşmanın aşması gereken zorluklar olduğunu da bilinmesi gerekir. Bunun üstesinden gelebilmek için herkesin katkı sunması elzemdir. Bu husus, Nijer Devlet Başkanı Mahamadou Issoufou tarafından Kralı Ghézo "delikli kovansa metaforu" ile açıklanmıştır (Sossou, 2019).

Bu çalışmanın bir neticesi olarak AKSTA'nın ekonomik bütünleşmeye giden ana yol olduğu söylenebilir. Bu antlaşmaya *Afro-pessimizm* (Afrika'nın sadece kötü taraflarını göz önünde bulunduran, sürekli negatif eleştiri yapan bir akım) perspektifinden bakıldığında, sadece karşısındaki çeşitli engeller görülebilir. Ancak, *Afro-optimizm* (Afrika'da işlerin iyi tarafını göz önünde bulunduran ve Afrika'nın kalkınabileceğine inanan bir akım) perspektifinden bakıldığında ise, antlaşmanın önemi ve büyüklüğü görülebilir. Bahsi geçen akımlar, Afrika ile ilgili konuları analiz eden birbirine karşıt iki akımdır. Birincisi bardağın boş tarafına bakarken, ikincisi bardağın dolu tarafına bakmaktadır.

AKSTA'nın altında yatan amaç, çok sık tarif edildiği gibi "ekonomik bütünleşmeyi sağlamanın" ötesine geçmektedir. AKSTA aynı zamanda Afrika'nın politik ve sosyo-kültürel bütünleşmesine de atıfta bulunmaktadır. Antlaşmanın önemi, Afrika Birliği Komisyonu Başkanı Moussa Faki Mahamat'ın antlaşmanın yürürlüğe girme töreninin açılışında kurduğu şu cümlelerle vurgulanabilir: "*Bugün bir hayal, eski bir hayal gerçekleşmektedir. Bugün hayata geçireceğimiz Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Antlaşması, Afrika gündasının en sembolik projelerinden biridir. Bugün, Kwame Nkrumah, Haile Selassie, Cemal Abdülnasır, Hamani Diori ve diğerleri, "nihayet" diyebilirler. Bugün AfBÖ/AfB'nin kurucu babaları, gurur duyabilirler.*"

19 Kasım 2020 tarihinde Afrika Kalkınma Bankası, AKSTA sekreterliği ile bir protokol imzalayarak antlaşmada öngören hususların sağlanması için 4,8 milyon dolar para desteğinde bulunmuştur. Bu protokol AKSTA'ya verilen önemi açıklamaktadır.

Afrika halkının, Afrika ülkelerinin yöneticilerinin, Afrika Birliği'nin liderlerinin ve özellikle Afrika gençliğinin bütünleşmeye/birleşmeye yönelik isteklerine baktığımızda, kıtada büyük şeyler olacağını anlayabiliriz. Zira bütün Afrika dünyası, Svahili atasözü "*Umuja Ni Nguvu, Utenga Ni Udhaifu*" (Birlikte ayakta dururuz, bölünürsek düşeriz) anlayışını benimsemiş ve ona göre davranmaktadır.

Kaynakça

- 7 Info. (2019). La Zlecaf Et Ses Avantages Expliqués Par Experts Et Chef D'entreprise. <https://www.7info.ci/la-zlecaf-et-ses-avantages-expliques-par-experts-et-chef-dentreprise/>. (Erişim tarihi: 20/10/2020).
- CGECI, (2020). "Accord De Partenariat: La Bad Apporte Une Subvention De 4,8 Millions De Dollars Destinée Au Secrétariat De La Zone De Libre-Échange". <https://cgeci.com/accord-de-partenariat-la-bad-apporte-une-subvention-de-48-millions-de-dollars-destinee-au-secretariat-de-la-zone-de-libre-echange/>. (Erişim tarihi: 19.11.2020).
- Aboussou, D. (2017). Kwame Nkrumah and Félix Houphouët-Boigny: Divergent Perspectives on African Independence and Unity. *Cambridge Scholars Publishing*, Cambridge.
- Adi, H; Sherwood, M. (2003). Pan-African History: Political Figures from Africa and the Diaspora since 1787. *Routledge*, Londra.
- Adnane, K. (2018). "La ZLEC et le projet d'intégration économique africaine", *Perspective Monde, Université de Sherbrooke*. <http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMAAnalyseco-deAnalyse=2570>. (Erişim tarihi: 17/10/2020).
- African Capacity Building Foundation. "Repositionner les CER de l'Afrique en vue de l'intégration du continent: Abuja plante la semence". <https://www.acbf-pact.org/staging/fr/media/news/repositionner-les-cer-de-l%E2%80%99afrique-en-vue-de-l%E2%80%99int%C3%A9gration-du-continent-abuja-plant-la>. (Erişim tarihi: 17/10/2020)
- African Union (2018). *Agreement Est ablishing the African Continental Free Trade Area*. Adis Ababa.
- Africa news, (2019). *L'Union Africaine Au Chevet De La Centrafrique*. <https://fr.africanews.com/2019/03/20/l-union-africaine-au-chevet-de-la-centrafrique/>. (Erişim Tarihi: 18/10/2018).
- Aniche, E, T. (2020). African Continental FreeTradeArea and African Union Agenda 2063: The Roads to Addis Ababa and Kigali. *Journal of Contemporary African Studies*. s. 17. DOI: 10.1080/02589001.2020.1775184.
- Bakan, S; Kocağ, E, K. (2012), Küreselleşmenin Azgelmiş Ülkelere Etkileri, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, s. 283-292.
- Eastman, H. (1962). The Theory of Economic Integration. By Bela Belassa, B. *Canadian Journal of Economics and Political Science*, c. 28(3), s. 466-467. doi:10.2307/139695
- Batongue, A, B. (2020) *Zlec: Une Chance Pour Le Décollage De L'afrique*. <http://afriqueexpansionmag.com/2020/01/06/zlec-une-chance-pour-le-decollage-de-lafrique/>. (Erişim tarihi: 19/10/2020).
- Borela, F. (2018). Le Régionalisme africain et l'Organisation de l'Unité Africaine. *Annuaire français de droit international*, c. 9, s. 838-865. <https://doi.org/10.3406/afdi.1963.1061>.
- Carlos, L. (2013). De La Naissance Du Panafricanisme À Une Renaissance Africaine, *Commission économique des Nations Unies pour l'Afrique*, <https://www.uneca.org/fr/es-blog/de-la-naissance-du-panafricanisme-%C3%A0-une-renaissance-africaine>. (Erişim tarihi: 29/09/2020).
- Caslin, O. (2018). Tensions pré-électorales à Madagascar. *JeuneAfrique*. <https://www.jeune-africain.com/549243/politique/tensions-pre-electorales-a-madagascar/>. (Erişim tarihi: 18/10/2020).
- Centre d'études stratégiques de l'Afrique. (2017). *Lesleçons de la Gambie sur l'efficacité de la coopération en matière de sécuritérégionale*. <https://africacenter.org/fr/spotlight/les-lecons-de-la-gambie-sur-lefficacite-de-la-cooperation-en-matiere-de-securite-regionale/>. (Erişim tarihi: 18/10/2020).
- Chindji-Kouleu, F. (2011). Kwamé Nkrumah: Un pionnier de l'Union africaine, *Harmattan*. Paris.
- Commission Economique pour l'Afrique (CEA) et le Département du commerce et de l'industrie (DTI) de la Commission de l'Union africaine (CUA). (2020). Zonedelibre-échange continentale africaine: Série de questions et réponses actualisées. *Commission économique pour l'Afrique*.

<https://www.uneca.org/fr/publications/la-zone-de-libre-%C3%A9change-continentale-africaine-questions-et-r%C3%A9ponses>. (Erişim tarihi: 19/10/2020).

Commission économique pour l'Afrique (CEA), Union africaine (UA) et Banque africaine de développement (BAD). (2010). État de l'intégration régionale en Afrique IV: Développer le commerce intra-africain. https://www.uneca.org/sites/default/files/PublicationFiles/aria8-_fre_fin_21nov.pdf. (Erişim tarihi: 16/10/2020).

Commission économique pour l'Afrique (CUA), Union africaine (UA) et Banque africaine de développement (BAD). (2017). État de l'intégration régionale en Afrique: Vers la création de la zone de libre-échange continentale, https://www.uneca.org/sites/default/files/-PublicationFiles/aria8_fre_fin_21nov.pdf. (Erişim tarihi: 17/10/2020).

Conférence De L'union Africaine. (2018). "Décisions" Ext/Assembly/AUDec.1-4(XI),

Country meters, La Population de l'Afrique. Erişim tarihi: 16/10/2020. <https://countrymeters-info/fr/Africa>

Daribé, K, S. (2017). Le Panafricanisme: Analyse De L'histoire D'un Mouvement Fédéraliste. (Yüksek Lisans Tezi), Québec Üniversitesi. S. 209.

Delibaş, H. (2019). Transatlantik Köle Ticaretine Dair Bir Analiz (Gorée ve Saint Louis Köle Ticareti), *AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, Cilt: 2/1. S. 32-42.

Deutsch, K. W. (1957). Political Community and the North Atlantic Area. International Organization in the Light of Historical Experience, *Princeton University Press* s 42.

Diouf, A. (2006). Afrique: l'intégration régionale face à la mondialisation, *Cairn.info*, cilt 4, s, 785-797,

Ghorra-Gobin, C. (2017) Mondialisation et globalisation. *Géoconfluences*. Erişim tarihi:12/08/2019. <http://geoconfluences.ens-lyon.fr/informations-scientifiques/a-la-une/notion-a-la-une/mondialisation-globalisation>

Hadjor, K, B. (2013). Nkrumah and Ghana. *Routledge*. Londra.

Kra, K, M. (2017). ToisPères des Indépendances Devant le Tribunal de l'Unité Africaine: Senghor, Houphouët et Nkrumah. *Hal:01450246*. s. 27. <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01450246>. (Erişim tarihi: 17.11.2020).

Leshoele, M. (2020). AfCFTA and Regional Integration in Africa: Is African Union Government a Dream Deferred or Denied? *Journal of Contemporary African Studies*. S. 17. DOI: 10.1080/02589001.2020.1795091.

M'Bokolo, Elikia. (2013). Londres, 1900: la première conférence panafricaine. *Radio France Internationale*. <http://rfi.fr/fr/emission/20130427-londres-1900-premiere-conference-panafricaine-> (Erişim tarihi: 29/09/2020).

Malisa, M; Nhengeze, P. (2018). Pan-Africanism: A Quest for Liberation and the Pursuit of a United Africa, *genealogy*, Londra.

Matheson, A. (2019). L'AfCFTA est louable, mais ses avantages imminents sont exagérés. *African Arguments*. <https://africanarguments.org/2019/06/26/the-afcfta-is-laudable-but-its-imminent-benefits-are-overstated/>. (Erişim tarihi: 18.11.2020).

Mazrui, A; İbrahim, M; Ebu-Rebi, M. A; Han, M; Boxberger, G; Klimenta, H. (2002). Globalleşme Bir Aldatmaca mı? Karakaş, H; Tunalı-Koç, G; Altun, F; Yenigün, H; Güney, M. *İnkılab Yayınları*, İstanbul.

Mekki Center. (2019). LesDéfis Et Les Réalisations De La Zone De Libre-Échange Continentale Africaine ZLECAF. <http://mekkicenter.com/les-defis-et-les-realizations-de-la-zone-de-libre-echange-continentale-africaine-zlecaf/>. (Erişim tarihi: 20/10/2020).

Mekongo, E, P. (2019). Enjeux et défis de la mise en œuvre de la zone de libre-échange africaine. *The Conversation*. <https://theconversation.com/enjeux-et-defis-de-la-mise-en-oeuvre-de-la-zone-de-libre-echange-africaine-119636>. (Erişim tarihi: 20/10/2020).

- Ndiaye, A. L. (2017). Les idées politiques de Julius Nyerere: Un Projet Panafricaniste Revisité. (Doktora Tezi, Toulouse Üniversitesi). fNNT: 2017TOU20002ff. Fftel02020560
- Nshimbi, C. (2019). Pan-African Aspirations Drive a New Free Trade Pact. *CurrentHistory*. Cilt: 808. s.188–194. <https://online.ucpress.edu/currenthistory/article/118/808/188/107499/Pan-African-Aspirations-Drive-a-New-Free-Trade>.
- Oloruntoba-Oju, O. (2012). Panafricanisme, mythe et histoire dans le théâtre africain et caribéen, *Journal of Pan African Studies*, Cilt. 5:8 s. 25.
- Oruno, D. L. (2000). La naissance du Panafricanisme. Les racines caraïbes, américaines et africaines dumouvement au XIX èmesiècle, *Maisonneuve & Larose*, New Orleans.
- Première Réunion Mi-Année De Coordination Entre L'union Africaine, Les Communautés Economiques Régionales Et Les Mécanismes Régionaux. (2019). "Déclaration"; MYCM/Decl.1(I).
- Rodier, J. (2017). "Comment l'Union africaineest-elle financée"? *Jeune Afrique*. <https://www.jeuneafrique.com/454759/politique/financement-union-africaine-budget-bailleurs-fonds-independance/>. (Erişim tarihi: 20/10/2020).
- Schmid, N. (2000), Abolitionnistes de l'esclavage et réformateurs des colonies: 1820-1851: analyse et documents, *Karthala*, Paris.
- Signé, L.; Ven, C. (2019). Keys to success for the AfCFTA negotiations. *Africa Growth Initiative*. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/05/Keys_to_success_for_AfCFTA.pdf. (Erişim tarihi: 19/10/2020).
- Sjögren, A. (2015). Territorialiser l'identité, l'autorité et les conflits en Afrique: une introduction. *Journal of Contemporary African Studies*. Cilt: 33(2). s. 163-170. DOI: 10.1080/02589001.2015.1065577.
- Sossou, I. (2019). "La métaphore de la «jarretrouée» du Roi Ghézo (Bénin) çomme symbole de la ZLE-CAF". *Benin Web*. <https://beninwebtv.com/2019/07/la-metaphore-de-la-jarre-trouee-du-roi-ghezo-benin-comme-symbole-de-la-zlecaf/>. (Erişim tarihi: 18.11.2020)
- TRALAC, (2020). "Satatus of AfCFTA Ratification". <https://www.tralac.org/resou-rces/infographics/13795-status-of-afcfta-ratification.html>. (Erişim tarihi: 19/11/2020))
- Union Africaine. (2000) "Acte Constitutive".
- Union Africaine. (2020). Mission D'observation Electorale De L'union Africaine Dans Le Cadre Du Premier Tour De L'election Des Representants De La Nation Du 19 Janvier 2020 En Union Des Comores. <https://au.int/sw/node/37970>. (Erişim tarihi: 19/10/2020).
- Vigies Afrique. (2019). Le libéralisme économique en marche: la ZLECAf ou la voieafricaine. Cilt: 2/ 3, s. 44. https://www.ieim.uqam.ca/IMG/pdf/volume2_numero3_aout_2019_zlecaf.pdf. (Erişim tarihi: 15/10/2020).
- World Bank. (2020). The African Continental Free Trade Area: Economic and Distributional Effects. *World Bank Group*. Doi:10.1596/978-1-4648-1559-1. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34139>. (Erişim tarihi: 15/10/2020)